

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 2	Стр. 859 - 864	Ниш	април - јун	2004.
----	-----------	-------	----------------	-----	-------------	-------

UDK 81'28(=163.41)(439)

81:39+81'246.2(=163.41)(439)

Претходно саопштење

Примљено: 05.12.2003.

Софија Милорадовић

Институт за српски језик САНУ

Београд

СРПСКА ЕТНОЛИНГВИСТИЧКА ПОПУЛАЦИЈА У МАЂАРСКОЈ: НЕКА ЗАПАЖАЊА*

Резиме

У раду је дат кратак преглед досадашњих истраживања српских говора у Мађарској, као и неколико општијих запажања о њиховом актуелном стању на примеру дешчанског и батањског говора. Актуелно стање ових говора, посебно батањског, сведочи о релативно високом степену њихове захваћености процесом глотофагије. Будућа истраживања српских говора у Мађарској треба усмерити и ка начинима функционисања билингвалне/бикултурне средине. Такође, у тим је истраживањима потребно примењивати и критеријуме разрађене у урбаној дијалектологији.

Кључне речи: српски народни говори, Мађарска, глотофагија, дешчански говор, батањски говор, билингвалност, урбана дијалектологија

Рецентно српско становништво у Мађарској чини посебну етнолингвистичку популацију, видно изложену процесу глотофагије. И актуелно језичко стање и активне развојне тенденције које се уочавају, тј. њихове последице, сведоци су степена захваћености српских народних говора овим процесом који се најбоље може истражити ако се користе методе двеју научних дисциплина – етнологије и лингвистике. Поменута популација биће у даљем тексту осматрана са становишта истражености народних говора.

nesoni@yubc.net

* Овај текст је резултат рада на пројекту 2157: *Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција*, који у целини финансира Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије.

Озбиљно бављење народним говорима изван матице, у инојезичној средини, тешко је замислити без увида у одређене антрополошке, историјске, социолошке и психолошке датости. Познавање тих датости гарантује сачињавање солидних специјализованих упитника за рад на терену и потом истински мериторну анализу сакупљене грађе.

Унутарјезички процеси најчешће нису сами по себи довољни за различите лингвистичке преображаје, већ се они дешавају у садејству поменутих процеса и међуетничких, тј. међујезичких контаката. У говорним типовима ван матице, разумљиво, знатнији су резултати језичких додира, укрштења, те мешања.

Овај прилог састоји се од четири целине које ће овде бити представљене у најопштијим цртама. У оквиру прве целине биће дат преглед основне литературе о српским говорима у Мађарској. Резултате које је Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе САНУ постигао на сакупљању дијалекатског материјала у српској дијаспори у Мађарској поменућу у оквиру друге целине овог прилога. Трећа целина садржи неколико општих података о Србима у Десци и Батањи. И на крају, у оквиру четврте целине изнећу своја запажања о актуелном стању дешчанског и батањског говора.

I

Професор Павле Ивић је у више наврата писао о појединим српским говорима у Мађарској. Најпре ћу поменути да је проф. Ивић у Дијалектологији (Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје, Нови Сад, 1985², 80) написао неколико речи о српским говорима у околини Будимпеште, а у оквиру поглавља о шумадијско-војвођанском дијалекту.

Овом приликом ћу набројати радове проф. Ивића у којима је дат опис појединих српских говора у Мађарској:

Pavle Ivić, O srpskom govoru u selu Lovri, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XII, Budapest, 1966, 191-201.

Павле Ивић, Штокавски говори у Мађарској, *Задужбина*, 27 (септембар 1994), Београд 1994, 12.

Павле Ивић, О српском говору у Батањи, *Јужнословенски филолог*, L, Београд, 1994, 33-49.

Павле Ивић, О косовско-ресавском говору Чобанца близу Сентандреје, *Сентандрејски зборник*, 3, Београд (САНУ), 1997, 225-237.

Ивићев текст Штокавски говори у Мађарској штампан је у будимпештанским Српским народним новинама (4/44, стр. 7) од 3. новембра 1994. године под насловом Штокавски говор.

Веома заслужан за истраживање српских и хрватских дијалеката у Мађарској је Предраг Степановић, професор српске књи-

жевности на Филозофском факултету у Будимпешти. Његова докторска дисертација, одбрањена на мађарском језику у Будимпешти, објављена је у преводу на енглески 1986. године, а 1994. године, на радост домаћих читалаца, штампала ју је на српском језику београдска Просвета: Предраг Степановић, *Говори Срба и Хрвата у Мађарској. Штокавско наречје, Горњи Милановац, Београд, Нови Сад*. Не тако давно изашло је из штампе и ново издање ове књиге: Предраг Степановић, *Говори Срба у Мађарској, Будимпешта (Самоуправа Срба у Мађарској), 2000*. У овој скраћеној и унеколико измењеној верзији представљено је пет основних група српских говора: дијалекат барањских Срба, дијалекат банатских и поморишких Срба, говори Срба у околини Будимпеште, говор Срба у Чобанцу, говор Сантова.

У Јужнословенском филологу посвећеном Павлу Ивићу налази се и текст Предрага Степановића: *Ијекавски елементи у екавским гворима Срба у Мађарској (ЈФ LVI/3-4, Београд, 2000, 1103-1109)*.

Треба овом приликом поменути и то да је далеке 1910. године у Босанској вили бр. XXV објављен један мањи текст Александра Белића под насловом *Неколике белешке са екскурзије по околини Будима и Пеште*. Подаци о говорима околине Будимпеште (Калаз, Помаз, Бата) могу се наћи и у раду Наталије Петровић: *Главније фонетске особине неких српских говора у Мађарској, објављеном у новосадским Прилозима проучавању језика (15) за 1979. годину*.

На крају бих поменула и два рада која су настала на основу мојих теренских истраживања у Десци и Батањи 1994. године:

Sofija Rakić, *Izveštaj o dijalektološkom istraživanju govora Bata-nje, Studia Slavica Hungaricae, 42, Budapest, 1997, 89-98*.

Sofija Rakić, *O govoru Deske, Studia Slavica Hungaricae, 43, Budapest, 1998, 23-38*.

Ова два рада су прештампана и заједно објављена у *Етнографији Срба у Мађарској*, која је изашла у Будимпешти 2001. године.

II

Сарадници Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе САНУ испитали су за потребе пројекта *Српски дијалектолошки атлас* (раније *Српскохрватски дијалектолошки атлас*) говоре у свих девет предвиђених пунктова у Мађарској. У периоду од 1985. до 1987. године Предраг Степановић је обрадио Мохач и Липову, Јулијана Которчевић – Ловру, Наталија Петровић – Медину, а Јулка Мијатовић – Тукуљу. За последња три пункта проф. Ивић је препоручио проверу на терену, уколико се за то буде указала прилика. Године 1994., под покровитељством Славистичке катедре Универзитета Loránd Eötvös у Будимпешти, обрађени су и говори Помаза и Чобанца код Будимпеште (испитивач Марија Шпис-Ћулум), као и говори Деске и Батање (испитивач Софија Ракић-Милорадовић).

Треба напоменути и то да је Ловра на списку српских пунктова за Општесловенски лингвистички атлас.

III

Деска (Deszk) се налази у мађарском делу Баната, као и насеља Сириг и Сентиван, а Чанад и Батања леже источно од Тисе и северно од Мориша - у мађарском делу Поморишја. При томе, Батања (Battonya) је уз саму румунску границу и то је најисточније насеље у Мађарској, у коме живе (и) Срби.

Удео српског становништва у ова два насеља био је у време мојих истраживања готово занемарљив; процентуално, Срба је било мање од 10%. Деска је имала око 3.000 становника, од тога 200-300 Срба, док у је Батањи од око 7.400 мештана било само 600 Срба. По ређења ради, почетком 20. века било их је у Батањи око 2.600.

Током протеклих година број Срба у испитиваним селима се смањивао (у Батањи и због неповољног географског положаја места), број мешовитих бракова је растао, а неминовни динамични друштвени и привредни развитак села изнео је у први план и у мањинским насељима мађарски као заједнички језик општења. Говор дешчанских и батањских Срба данас има много особина које се објашњавају интерференцијом с мађарским и румунским језиком.

Данас, не више тако бројна, српска мањина у Мађарској брижно бдије над својим језиком и над својом културом. Тако, без обзира на невелик број деце, у оба ова села опстају српске школе. Верски празници се уредно и с поносом прослављају. Српска културна заједница је веома добро организована и вредно ради. Фолклорне групе баштине музичко наслеђе Срба у Мађарској.

IV

Нешто више од тридесет година прошло је између боравка проф. Ивића и мог боравка у Батањи. У међувремену је проф. Предраг Степановић испитивао говоре Деске и Батање у склопу својих обимнијих теренских истраживања говора Срба у Мађарској. У времену које је протекло од истраживања проф. Ивића и проф. Степановића говор Дешчана и Батањаца доживљавао је промене на свим језичким нивоима, па сам пре свега због појединости у мојој грађи, друкчијих од оних из времена теренских истраживања двојице мојих цењених претходника, објавила своје налазе у претходно поменутиим радовима.

У том смислу би било важно да се прецизно оцрта структура сваког језичког нивоа у овим говорима, да се што детаљније прикаже, на пример, репертоар синтаксичке проблематике, нарочито за го-

вор Батање, а због екстремно периферног положаја овог места и, самим тим, екстремно периферног лингвистичког статуса батањског говора. Ово је изузетно важно када је реч о говорима у дијаспори, јер њихово проучавање помаже расветљавању појединости из српске, односно општесловенске историјске дијалектологије.

Говор дешчанских Срба и говор поморишких Срба у Батањи (иако Батања географски није део Баната) уклапају се у дијалекатску слику североисточног крила банатских српских говора, тј. у кикиндски говорни тип (према подели проф. Ивића¹), коме припадају по свим суштинским цртама.

Највеће промене у односу на резултате истраживања проф. Ивића и проф. Степановића видљиве су у области прозодије. Осим тога, изгледа да је, уколико се упореде дешчански и батањски говор, стање у појединим сегментима те области у знатној мери различито. Акцентуација говора оба насеља у начелу је новоштокавска, што значи да се разликују четири штокавска акцента и да је преношење акцента извршено у претежној већини случајева. У говору Деске кратки узлазни акценат у доста случајева прелази у полудуги узлазни, док је и изговор кратког силазног акцента често полудуг, али у веома ограниченом броју примера. Чести су паралелни акценатски ликови, што важи и за батањски говор. Ретко се могу чути силазни акценти ван почетног слога. Важну особеност батањског говора у области прозодије чини честа појава акцента који је по дужини негде између дугог и кратког силазног у стандардном изговору. Особеност овог говора чини и то да је краткоузлазни акценат у употреби у веома малом броју примера, а да се често уместо дугоузлазног акцента чује дугосилазни. Малобројни су примери преношења акцента на проклитику, а послеакценатски квантитет се готово по правилу скраћује, изузев у лексемама са краткосилазним акцентом на претходном слогу. Сматрам да је у садашњем тренутку говор Батање изузетан по начину разградње овог језичког нивоа.

Дакако да се у говору ових двају села осећа утицај мађарске синтаксе, а да се при томе у Батањи, где је контакт с Румунима изузетно јак, осећа и знатнији утицај румунске синтаксе. Набројала бих овом приликом само нека одступања од стања нормалног у банатским говорима на српској страни, а која истовремено представљају најкрупније феномене падежне синтаксе ових двају говора: факултативно чување локатива уместо његове замене акузативом, уопштена употреба социјативног предлога уз инструментал оруђа, знатније поремећена употреба генитива множине уз бројеве веће од четири и уз прилошке квантификаторе, беспредлошки инструментал у соција-

¹ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад, 1985, 78.

тивним конструкцијама типа ишо тамбурашима, квочка пилићима. Све што сам претходно набројала, и још много тога што овога пута неће бити поменуто, последица је периферног положаја испитиваних говора и непосредног утицаја страних, несловенских језика на њих.

За прецизније одређење стања и статуса српских говора у Мађарској на етно-лингвистичкој карти неопходна су и опсежнија истраживања говора Срба у урбаним срединама, као и говора образованијих Срба из руралних средина, те примењивање критеријума разрађених у урбаној дијалектологији.²

Следећи поставке контактне лингвистике, треба се позабавити и проблемом билингвалности/бикултурности, као једним од посебних појмова «који проистичу из јединства природе језика и културе».³

Етнолингвистика и социоллингвистика могу дати ваљане одговоре на питање друштвеног статуса српског језика у Мађарској и његове улоге у осећању припадности говорника српској етничкој групи. Подстицај за даља истраживања српске етнолингвистичке популације у Мађарској треба наћи у двама чињеницама поменутим на самом почетку овог прилога, а то су: рецентност српског становништва у Мађарској и неумитни, незаустављиви процес глотофагије у инојезичном окружењу.

Sofija Miloradović, Beograd

SERBIAN ETHNO-LINGUISTIC POPULATION IN HUNGARY: SOME OBSERVATIONS

Summary

The article briefly reviews up-to-date research projects on the Serbian dialects in Hungary, as well as a number of general observations about their contemporary condition using the example of the Deshchan and Batanjan dialects. The contemporary condition of these dialects, especially Batanjan, testifies to the relatively high degree of *glottofagia* in the dialects. Future research projects of the Serbian dialects in Hungary should be directed towards the functioning of the bilingual/bicultural surrounding. In addition, one would need to apply criteria developed in urban dialectology in such projects.

Key words: Serbian Folk's Dialects, Hungary, *Glottography*, Deshchan Dialect, Batanjan Dialect, Bilingualism, Urban Dialectology

² Јован Јерковић, *Данашњи оквири истраживања говора Срба у Мађарској*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига XXIV, Нови Сад, 1996, 7-8.

³ Никита Ильич Толстој, *Језик словенске културе*, Ниш, 1995, 42.